

Giriş

Türk inanç sisteminde en önemli sembollerin biri “Hayat Ağacı”dır. Türk mitolojisi dediğimiz zaman akla; “Türk” için kutsal olan, üzerine kutsallık atfedilmiş değerler gelir. Kutsallık, inanç değerlerimizle ilgilidir. En eski, kadim inançlarımızın temeli mitlerdir.

Alında din adamlarımızın doğru adlandırmasından dolayı “Kamlık (Şamanlık)” diyebileceğimiz, eski Türk dini veya “Kök-Tengri” inancının ana damarlarından biri “Hayat Ağacı (Demir Kazık)”dır.

Türklerin “İnsanın Yaradılışı” konusu kozmogonik özellikler taşır. Türk kozmogonisi açısından “Yakut Türklerinin “Ersogotoh” Efsanesi önemlidir. “Er-sogotoh” Yakut Türklerinin millî destanı gibidir. Rus Türkolog Şerbak, “Ersogotoh”un Türk bahadırı Oğuz-Han olduğunu söyler. Ancak Oğuz-Han yeryüzünde yaşarken, “Er-sogotoh” gökyüzünde yaşayan kutsal bir değerdir. “Er-sogotoh” Yakut Türk inanç sisteminde ilk yaratılan insandır. “Er-sogotoh” efsanesi “Hayat Ağacı” ile ilgili bilgileri içinde toplar.

“Er-sogotoh” tıpkı Âdem gibidir.

İnsan’ın atsinin adı Er-Sogoto’tu

Çok, çok zahmetler çekmiş, dertleri de pek çoktu.

Ereydeh-Burydahçı lakabını vermişler,

Yalnız yaşadığından, ona böyle demişler.

Bir oba ortasında, büyük bir evi varmış,

Bu evin dört yanını, gümüş köşeyle sarmış.

Bu ev elli kapılı, kırk pencereymiş,

Evin çatısı ise tam oyuz kiriliymiş.
Evden içeri gidip, disen doğu yönüne,
Ağaç Hakan’a rastlar gelirmiş tam önüne.
Büyük bir çadır vardı, bu yerin ortasında,
Çok eski bir esinti eserdi hep başında.
Ağaç Hakan büyüktü her şeyin anasıydı,
Varlık ona bağlıydı, gökle yer binasıydı
Kökleri kaplar idi, Yeraltı dünyasını,
Zirvesi deler idi, göğün dokuz katını,
Tam yedi ayak idi, ağacın yaprakları,
Ondan daha büyüktü sarkan kozalakları,
Ağacın tam kökünde dökülürdü bir kaynak,
Hayat suyu bu idi, akar giderdi ap ak,
Ak ve kara inekler, ihtiyar olmuşlardı,
Bu sudan içenler ise, yeni can bulmuşlardı.
Ağaçta uçan kuşlar yordun bitâp olurdu,
Gelip bu sudan içan, yeni kuvvet bulurdu.
Bu kutsal ağacında bir sahibi var idi,
Bir Dişi Tanrı idi, saçları da kar idi,
Kendisi ihtiyardı, göğsü de ap alaca,
Görenler sanır idi, bir keklilik gibi, kırca.
Memeleri büyüktü aşağıya sarkardı,
Uzaktan bakan kimse iki tulum sanardı,
Aslındaysa bu ağaç, normal boyda, küçüktü,
Ana-Tanrı gelince ona göre büyürdü.
Büyürken sesle çıkar, gürültüyle esnerdi,
Bus esler yavaş yavaş, gittikçe genişlerdi.
Er-sogotoh adlı er “Yalnız yaşayan adam”
Yakut Türklerinceydi, bu da bir nevi Âdem,

Düşünmüş, demiş beni kimler doğurdu diye!
Bana bu canı verip, meydana koydu diye!
Gitmiş sormuş ağaca “benim anam kim?” diye!
“Elbet bir atam vardır, benim babam kim?” diye
Ağaç da dile gelmiş soyunu sayıp dökmüş!
Er-sogotoh hislenip, saygıyla dizin çökmüş!
Kök-Tenri “Ert-Toyon”, onun babası imiş!
Karısı “Kübey Hatun”, onun anası imiş!
Aslında insanoğlu göklerde doğmuş imiş!
Bütün kutsallıklarla, vücudu dolmuş imiş!
Ama bir gün gelmiş ki, demiş anne, babası,
Haydi buradan in git, topla tarağı tası!
Annesi ona derken, haydi git sen iline,
Bir tulum hayat suyu, sıkıştırmış eline!
Demiş ki, sen bu suyu sol koluna al gezdir!
Sana bu hayat verir, belki bir günü gelir!” (Ögel,
1993: 98-99 Burada destan Yakutlaştırılmıştır.

Hayat Ağacına, Türk âlemi Demir-Kazık adı vermektedir. Hayat Ağacı genellikle dokuz dallı kabul edilmesine rağmen, Er-Sogotoh efsanesindeki “Hayat Ağacı” yedi dallıdır.

Efsanede, Er-Sogotoh’un: “Düşünmüş, demiş beni kimler doğurdu diye! / Bana bu canı verip, meydana koydu diye! / Gitmiş sormuş ağaca “benim anam kim?” diye! / “Elbet bir atam vardır, benim babam kim?” diye” ifadede edilmesi insanın bazı bilgilere düşünerek ulaştığını gösterir.

Evet, insan dil ile düşünür. Yani insan düşünebilen, düşündüklerini ileterek konuşabilen bir varlıktır.

İnsan bu yeteneklere akıllı bir varlık olarak yaratılmış olmasından sahiptir. İnsan akıl temelli bir varlıktır ve insan bilgi varlığıdır. İnsan bilgi varlığıdır.

İnanç ve bilgi insan hayatının ayrılmaz iki ögesidir.

Bazılarına göre İnanç, bilginin bittiği yerde başlar.

İnsanlar bilmediklerini hayal etmişler ve hayal ettiklerine inanmışlar. Ancak bilinmelidir insan var olanı hayal edebilir. Hayal ettiği de mutlaka vardır. Bugün değilse gelecekte belli bir zaman diliminde var olacaktır.

Bilimsel Ontoloji (varlıkbilim), temeli varlık olan bir felsefi disiplindir. Ontolojinin esas alanı varlık felsefesidir. Ontoloji varlık ve varo-

luş hakkında düşünceleri ortaya atar ve savunur.

İnsan varlığı bilgi temelli açıktır. İnsan bilgiyle açıklayamadıklarını hayal güçleriyle açıklar. İnsanlar çevrelerinde gördükleri olağanüstü, görkemli varlıklara bazen de hiç görmedikleri varlıklara kutsallık atfederler. Kutsallık inanç temelli düşüncenin temel ögesidir. Bu bakımdan din bilinmeyen, görülmeyen âlemi de açıkladığı ve insana bu yönde soyut da olsa düşünme verileri oluşturduğundan kutsaldır. Kutsal düşüncesi dini sistemlerin de en temel ögesidir.

Kutsal kavramı mitlerin temelini oluşturur.

İnsanın “ağaç” ögesine kutsallık atfetmesi böyledir.

İnsanoğlunun yaşamında çok önemli bir yere sahip olan ağaca tüm dinlerde işlevselliği ve sayısız faydalarından dolayı kutsallık atfedilmiş ve her dönemde saygı duyulmuştur.

Hayat Ağacı (kayın ağacı) Türk Mitolojisinin en önemli sembollerindendir. “Ağaç” simgesi ölümsüzlüğü simgeler. İnsan “ağaç” ögesinde ölümsüzlük düşüncesini hayal etmiş ve bu kavrama ulaşmıştır.

İnsanın en temel isteklerinden biri sınırsız yaşayabilme arzusudur. Bu bakımdan insan ölümün yeni bir doğum olduğuna inanma ihtiyacındadır.

Aslında ölümü bir türlü kabul etmeyen insan, öldükten sonra yeniden dirileceği inancını bir şekilde yaradılıştan kendi varlığında hisseder.

Ağaç yeniden dirilme inancının simgesidir.

Kökleriyle toprağın derinliklerine inen, dallarıyla göğe doğru uzanan ağaç, yendiren dirilişi simgeler.

Ağacın toprağa yakın yerinden kesildiğinde kökünden yeniden sürgün vermesi, bazı cinslerinde yaprağının sürekli yeşil kalması ve yapraklarını döken cinsinde ise; baharda yeniden canlanması, doğa güçlerine karşı direnmesi ve göğe yakınlığı gibi nedenlerle ağaç, insanlık tarafından “kutsal bir varlık” olarak görülmüştür.

Ağaç, tekrar tekrar yeşil yapraklara bürünüp, çiçek açıp meyve vermesiyle yaşamı ve üretkenliği özetler.

Bu nedenle ağaç imgesi ve simgesi şiiirde, mimari ya da el sanatlarında yaygın bir şekilde kullanılmıştır.

Bazı ulu ağaçlar kutsal kabul edilerek, içten tutulan dileklerin bezlere yazılıp bu ağaçlara asıldığı ve

dileklerin bu ağaç yoluyla gerçekleşmesi beklendiğini görüyoruz. Ağaç şansı, bereketi ve doğurganlık beklentisini de simgeler. Ağaç insan düşüncesinin yarattığı en temel kutsal öğelerden biridir.

Bütün dünya kültürlerinde, dünya görüşünün temel sembollerinden biri hayat ağacı (kozmetik ağaç, dünya ağacı)dır. Bu nedenle, en eski, kadim Türk mitolojisinde insanın ve soylarının yaratılışı “Hayat Ağacı” ile ifade edilir.

Er-Sogotoh Efsanesi’nden

Günlerden bir gün idi, Tanrı dolanıyordu,

Baktı bir ağaç gördü, göğe tırmanıyordu.

Garip bir ağaç idi, dalsız budaksız idi,

Tanrı bunu görünce kendine şöyle dedi:

“ Çıplak kalmış bir ağaç, böyle dalsız budaksız,

“ Zevk vermiyor gözlere, görünüşü pek tatsız!”

Tanrı yine buyurdu : —“ Bitsin, dokuz dalı da!”

Dallar çıktı hemence, dokuzlu budağı da.

Kimse bilmez Tanrının, düşüncesi ne idi,

Soylar türesin diye, şöylece emir verdi: “

Dokuz kişi kılın, dokuz dalın kökünden, “

Dokuz oymak türesin, dokuz kişi özünden!” (Ögel, 2006: 453.)

Kutsal olarak nitelendirilen ve şamanizm dini inancı içerisinde de yer alan “hayat Ağacı”nın en önemli özelliği, “yaratılışın kaynağı” olup tüm dinlerde olduğu gibi bu inanç çerçevesinde de “ışık” ile sembolize edilmesi ayrıca bulunduğu sağlayan temel bir direk vazifesi görmesidir. Aynı zamanda ölümden sonra hayata yeniden dönüşün (varoluşun) sembolü olarak görülen kayın ağacı, şamanlar aracılığı ile üç kozmik alanı (yerraltı-yeryüzü-gökyüzü) birbirine bağlamaktadır.

Mit kavramı genel olarak ele alındığında, eski zamanlar olarak adlandırılan arkaik dönemlerdeki inanç sistemlerinin içinde yer alan ve başlangıçtaki masalları anlatan kutsal olayların aktarımı olup Yunanca “söylenceler” anlamına gelmektedir.

Bir başka deyişle mit, her zaman bir “yaratılış”ın öyküsünü içermekle birlikte bir şeyin nasıl yaratıldığı yani nasıl varolmaya başladığını anlatan, ister kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir

parçası (örneğin; bir ada, bir tür bitki, bir insan davranışı, bir kurum) olsun, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatan kutsal öykülerdir. Bu şekilde mitler genel olarak kutsal (ya da doğüstü) denilen şeylerin, heyecan verici yanlarını betimlemektedirler (Eliade, 2001, s.16).

Türk düşünce yapısında da nesnelere ve olguların ruhlarının varlığına inanış, şaman düşünce yapısında ön plana çıkmaktadır. Şamanizm, ruhların varlığına inançla şekillenen mistik düşünce yapısına sahip en eski inanış biçimlerinden birisidir ve bu düşünce yapısından kaynaklı ritüeller binlerce yıl çok büyük bir coğrafyada hüküm sürerek günümüze kadar ulaşmıştır.

Mitsel inanışta varlık, hava, su ve toprak aracılığı ile yaratılmış, ağaç simgesi ile de türeyiş gerçekleşmiştir.

Türk Mitolojisinde Ağacın Kutsallığı

“Tanrı ile iletişim kurma”, “beslenme”, “şifa”, “cennete ulaşma” gibi durumlarda ağaç simgesi aracı bir rol üstlenmiştir.

Ağaç, varlığın başlangıcından bu güne kadar insan hayatında hava, su, toprak kadar önemli bir yere sahip olmuştur.

Çeşitli faydaları, estetik özellikleri, sonbaharda kuruyup, baharda yeniden canlanmasıyla hayatın safhalarını temsil etmiştir. Çiçeği, meyvesi ve diğer özellikleriyle ağaç, doğurganlığın, türemenin, ölümsüzlüğün, şansın, bereketin, sağlığın, hastalıktan kurtulmanın sembolüdür.

Ağaçlar yağmuru yağdırma veya durdurma, güneşin batması, ayın tutulması, sürüleri ve sığırları çoğaltma, kadınları kolayca doğurtma gücüne sahip bir varlık olarak düşünülmüştür.

Canlılar âleminde ölümler doğumları, doğumlar ölümleri izler. Bu döngü sürekli devam ederek yaşamı sonsuz kılar. Bu döngüye yüzyıllardır simge olarak ağaç seçilmiştir. Ağaçlar çok uzun yaşamalarıyla da uzun ömrün birer simgesi olmuşlardır. İnsanların sınırsız yaşama isteğinden ve ölümü kabul edemeyişinden kaynaklanan öldükten sonra dirilme inancının da simgesidirler. Ağaç, ağaçlığının ötesinde başka bir anlama bürünmesiyle kutsallık kazanmıştır.

Onlara yüklenen sembolik anlamlar çok zengin ve çeşitlidir. Ağaçların bir ruha sahip olduğu inancından dolayı bünyesinde bir güç ve kudretin bulunduğu inanılmış; buna bağlı olarak da onlara güç ve kutsallık atfedilmiştir.

Neredeyse tüm inanış ve kültürlerde mistik güçlere sahip canlı bir varlık olarak düşünülen ağaç, hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği ve gençliği simgelemesi, üç katmandan oluşan âlemi birbirine bağlayan bir araç olarak görülmesi bakımından Türk inanış ve düşünce sistemini de temelden etkilemiştir (Ergun, 2017: 25).

Türk Mitolojisinde Ağaç ve Ağacın Kutsallığı

“Tanrı ile iletişim kurma”, “beslenme”, “şifa”, “cennete ulaşma” gibi durumlarda ağaç simgesi aracı bir rol üstlenmiştir.

Ağaç, varlığın başlangıcından bu güne kadar insan hayatında hava, su, toprak kadar önemli bir yere sahip olmuştur.

Çeşitli faydaları, estetik özellikleri, sonbaharda kuruyup, baharda yeniden canlanmasıyla hayatın safhalarını temsil etmiştir. Çiçeği, meyvesi ve diğer özellikleriyle ağaç, doğurganlığın, türemenin, ölümsüzlüğün, şansın, bereketin, sağlığın, hastalıktan kurtulmanın sembolüdür.

Ağaçlar yağmuru yağdırma veya durdurma, güneşin batması, ayın tutulması, sürüleri ve sığırları çoğaltma, kadınları kolayca doğurtma gücüne sahip bir varlık olarak düşünülmüştür.

Canlılar âleminde ölümler doğumları, doğumlar ölümleri izler. Bu döngü sürekli devam ederek yaşamı sonsuz kılar. Bu döngüye yüzyıllardır simge olarak ağaç seçilmiştir. Ağaçlar çok uzun yaşamalarıyla da uzun ömrün birer simgesi olmuşlardır. İnsanların sınırsız yaşama isteğinden ve ölümü kabul edemeyişinden kaynaklanan öldükten sonra dirilme inancının da simgesidirler. Ağaç, ağaçlığının ötesinde başka bir anlama bürünmesiyle kutsallık kazanmıştır.

Onlara yüklenen sembolik anlamlar çok zengin ve çeşitlidir. Ağaçların bir ruha sahip olduğu inancından dolayı bünyesinde bir güç ve kudretin bulunduğu inanılmış; buna bağlı olarak da onlara güç ve kutsallık atfedilmiştir.

Neredeyse tüm inanış ve kültürlerde mistik güçlere sahip canlı bir varlık olarak düşünülen ağaç, hayatı, ölümsüzlüğü, bilgeliği ve gençliği simgelemesi, üç katmandan oluşan âlemi birbirine bağlayan bir araç olarak görülmesi bakımından Türk inanış ve düşünce sistemini de temelden etkilemiştir (Ergun, 2017: 25).

Hayat Ağacı

Hayat Ağacı, mistik ve ilahi yönleriyle, ilahî olanla iletişim kurma aracıdır.

Genel olarak “Hayat Ağacı” dünya kültürü açısından bir simge olarak “Kozmik Ağaç” olarak adlandırılır.

Yaşam döngüsünün sembolü olarak görülen bu ağaç, saman ağacı, hayat ağacı, dünya ağacı, demir ağaç, olarak çeşitli isimlerle tanımlanmıştır.

Hayat Ağacına, insanlık âlemi kutsallık ve benzer özellikler atfedilmiştir. Hayat Ağacı, insanlık âlemi için önemli bir mitolojik bir semboldür.

Hayat Ağacı her toplumda mucize gerçekleştirebilen, hayat bahşeden, gençlik ve ölümsüzlük veren özelliklere sahiptir. Hayat Ağacı, üç âlemi birbirine bağlar ve dünyanın düzenini ve İnsanlar arasındaki dayanışmayı sağlar.

İnsanlık âlemi yaratılışın Hayat Ağacıyla ilgili olduğunu düşünür. İlahi dinlerde vahiyler ışık, ateş veya nur şeklinde hayat ağacı üzerine iner. Hayat ağacı vasıtayla, tanrıyla konuşulur. Ölümlerin ruhları hayat ağacı vasıtasıyla yerlerine yerleşebilir. Dini ayinlerde kullanılan temel unsur olan ağaçtan yapılmış malzemelerin odununun hayat ağacının odunundan yapıldığına inanılmıştır.

Kamların davullarının hayat ağacının odunundan yapıldığına inanılmış ve şaman elbiselerinin üzerleri hayat ağacı motifleriyle süslenmiştir. Ha-

yat Ağacı, kozmik ağaç, dünya ağacı gibi farklı isimlerle de anılmıştır. Kozmik ağaç, dünya ağacı, evren ağacı ve hayat ağacı, Demir-Kazık aynı ö ağacı ifade eder.

Hayat Ağacı, üç kozmik âlemi birbirine bağlayan “direk” özelliği ön plandadır.

Hayat Ağacı inancı, çok eski ve köklü bir inançtır. Dünyanın yaratılışıyla ortaya çıkmıştır.

Dünya ile beraber yaratılmıştır. Hayat Ağacı, dünyanın merkezinde ve göbek çukurundadır. Ancak bu merkez değişebilir. Hayat Ağacı, bu merkezde yeraltı yeryüzü ve gökyüzü arasındaki iletişimi sağlar.

Her medeniyetin kabul ettiği kutsal mekân değişmektedir: Müslümanlar için burası Kâbe'dir. Hıristiyanlarda Golgota tepesidir. Hindistan'da Meru, Filistin'de Gerizm'dir. Yakutlara göre Akdağ'dır. Yakutlara göre ilk insan er-Sogotoh'un sarayının doğusunda bulunan cennetin ortasındadır. Kırgızlara göre dünyanın merkezi Kaf dağıdır. Uygurların türediği hayat ağacı iki nehir arasında yüksek bir tepenin üzerindeydi. Hayat Ağacının sabit bir yeri yoktur. Ulaşılması zor olan bir yerde ve canavarlar ya da yılanlar tarafından korunmaktadır.

Hayat Ağacı kökleriyle cehennemi, gövdesiyle yeryüzünü dallarıyla cenneti kapsar. Büyük bir ağaçtır.

Hayat toplumlara göre değişir, ancak; meşe, kayın, çam, zeytin, elma, incir, asma vb. birçok bitki ve ağaç cinsi hayat ağacıyla özdeşleştirilmiştir.

Kam İnançında Hayat Ağacı

Kam (Şaman) inancının temel unsurlarından biri de Hayat Ağacıdır. Hayat Ağacı, farklı dünyaları ve gök katmanlarını birbirine bağlayarak, şamanların esrime sırasında yaptıkları yolcuğun ana haritasını ve yolunu oluşturur. Şamanizm inancında hayat ağacı (kayın ağacı) bir köprü ve yol vazifesi görerek merdiven şeklinde sembolize edilmiştir. Kayın ağacı, kamların yaşamında, ruhların yeryüzüne gelmesinde araç olarak yer alır. Kamlar aracılığıyla geçmiş ve günümüzü bu kültür etrafında buluşturur.

Türk mitolojisi ve Türklerin geçmişteki inanç sistemlerinde de hayat ağacı önemli bir unsurdur.

Hayat Ağacının Sembolik Anlamları

Hayat ağacı üç kozmik âlem arasındaki bağın sembolüdür. Üç kozmik düzey yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünden oluşur. Sırasıyla ölümler âlemi, insanlar âlemi ve Tanrılar âlemidir.

Kaynaklar

Bahattin Ögel, (1993). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile) Ankara: I. Cilt, TTK Basımevi, Bahattin Ögel, (2006). Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile) Ankara: I. Cilt, TTK Basımevi, . Eliade, M. (2001). Mitlerin Özellikleri, İstanbul: 2. Basım, Om Yayınevi,. Ergun, P. (2017). Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.

DUYABİLDİN Mİ?

Yuvasına bülbül, kaynağına su,
Dönerken hû çeker, duyabildin mi?
Ateşin bitince kızgın kâbusu,
Sönerken hû çeker, duyabildin mi?
Ufukta bir ışık, yolda çile var,
Ülküsü bir ömrü kavurur, yakar,
Doru kısırlara delikanlılar,
Binerken hû çeker, duyabildin mi?
Umut ve yıldızlar dağları bekler,
İnsan bu, hayâli çıkarır, ekler,
Aşkın mahşerine doğru melekler,
İnerken hû çeker, duyabildin mi?
Sevdâ adresini vermiştir nâra,
Acımaz, koşturur binbir diyâra,
Vuslata erince sızlayan yara,
Dinerken hû çeker, duyabildin mi?
Muhsin İlyas SUBAŞI

KIZIL ELMA

Dünyada rahatsızlık var
Türlü türlü haksızlıklar
Göz görür de yürek sızlar
İşte budur intizarım
Sanma hep anında olur
Bir hakkın yanında olur
Her şey zamanında olur
Ben zalimliğe sızlarım
Kimseyle yok bir hesabım pazarım
Vatan millet bayrağında dikkatlerim nazarım
İsterim ki ilelebet yaşasın devletimiz
Kızıl elması koynunda hak yolunda yazarım
Tuncer SÖNMEZ